

2.4.2020

לכבוד,

ח"כ אמטאנס שחאדה

יו"ר ועדת המשנה להתמודדות עם נגיף הקורונה בחברה הערבית

הכנסת

שלום רב,

הנדון: התייחסות עמותת סיכוי לתוכנית הסיוע הממשלתית בדגש על מצוקת האשראי לעסקים קטנים בחברה הערבית

בימים האחרונים הודיעה ממשלת ישראל על גיבוש תוכנית כלכלית להתמודדות עם משבר הקורונה (להלן: "התכנית הכלכלית"). התוכנית המלאה טרם פורסמה באופן מלא ורשמי. על פי הפרסומים עד כה היקף התוכנית אמור להגיע ל- 80 מליארד ש"ח, כאשר מתוכו 41 מליארד ש"ח יהיה בסיוע למגזר העסקי ו- 20 מליארד ש"ח יהיה בהרחבת רשת הביטחון הסוציאלי והקלות למשקי הבית.

לקראת הדיון בוועדת המשנה להתמודדות עם משבר הקורונה בחברה הערבית, הקבוע ליום 2.4.2020, להלן התייחסות ראשונית של עמותת סיכוי ביחס לשני המרכיבים המרכזיים של התוכנית, ובפרט להיבטים הקשורים ביישום התוכנית בחברה הערבית, על בסיס מה שפורסם עד כה.

בחלק הראשון של המסמך נתייחס להיבט של הסיוע לעסקים, תוך הבאת סקירה קצרה על מצוקת האשראי לעסקים בחברה הערבית באופן כללי, ועל השלכותיה מרחיקות הלכת על עסקים בתקופת הקורונה.

בחלק השני נתייחס להיבטים הקשורים למגזר השכירים והרחבת רשת הביטחון הסוציאלי וההקלות למשק הבית.

קודם שנצלול לפירוט חלקי התוכנית, נבקש להדגיש כי כל תוכנית ממשלתית, ובוודאי תוכנית כה משמעותית לחברה והכלכלה בישראל, כמו התוכנית הכלכלית הנוכחית, צריכה להביא בחשבון באופן יחודי ופרטני גם את צרכי החברה הערבית.

ההתייחסות לחברה הערבית צריכה להעשות מתוך שקיפות, זרימת מידע, היועצות ושיתוף של הנהגת החברה הערבית ושל מומחים ואנשי מקצוע מהחברה הערבית בגיבוש התוכנית.

במסגרת גיבוש התוכנית יש להביא בחשבון, כיצד ישפיעו הצעדים הננקטים בתוכנית על החברה הערבית, האם וכיצד תוכל החברה הערבית למצות את הזכויות המגיעות לה במסגרת התוכנית הכללית, והאם קיימים חסמים מיוחדים בחברה הערבית המצריכים התמודדות מיוחדת ושונה מזו שננקטה במסגרת התוכנית הכללית.

לצורך כך, צריכה הממשלה לאסוף ולפרסם באופן שוטף נתונים ומידע המתייחסים לחברה הערבית ולהשפעת תוכניות ורפורמות שונות על חברה זו. בנוסף, על הממשלה לפעול תוך התייעצות ושיתוף של נציגי החברה הערבית כדי למפות את צרכי החברה הערבית, לגבש את הקריטריונים שיעמדו בבסיס התוכנית, כל זאת כדי ליעל את התמודדות התוכנית עם הקשיים המיוחדים בחברה הערבית. ברור מאליו, שעל הממשלה לפעול להנגשת כל המידע ודרכי יישום התוכנית, ובכלל זה הגשת הבקשות, גם לשפה הערבית, תוך מתן אפשרות שימוש גם בסיוע טלפוני בשפה הערבית.

בנוסף לחשיבות של התכנון מראש, וההתאמה של מדיניות ופעולות הממשלה גם לחברה הערבית, גם ברמת היישום נדרש מעקב שוטף אחר אופן היישום של התכנית והחסמים ליישום התכנית, שיתאפשר רק אם תהיה שקיפות מלאה גם בתקופת היישום, אשר תאפשר מתן פתרון מיידי לחסמים ולאתגרים שעולים מהשטח, ועריכת התאמות ושינויים בזמן אמת שיבטיחו מתן מענה ראוי והולם לאתגרים הכלכליים איתם מתמודדים בעלי עסקים ושכירים בחברה הערבית, ובכלל.

חלק א' – סיוע לעסקים

כללי - מצוקת האשראי לעסקים בחברה הערבית:

הנחות יסוד:

- לכל העסקים הקטנים במדינה, ובפרט לעסקים בבעלות ערבים, יש בעיות מימון, בעיקר בשלבי ההקמה. בעיות אלה מהוות חסם מרכזי לפעילותם המסחרית.
- ישנם חסמים מובנים במנגנון המקשים על עסקים ערביים לקבל אשראי, בכלל, וקשיים ספציפיים בקבלת אשראי לעסקים ערביים במצבי חירום.
- מגפת הקורונה פוגעת בנושאות בעסקים חסרי איתנות פיננסית, קרי, עסקים אשר אין בידם המשאבים לשרוד ללא הכנסות בטווח הזמן הקרוב.

- מתן אשראי בתנאים נוחים הינו אחד המנגנונים באמצעותו המדינה שואפת לשמר את שרידותם של עסקים אלו במהלך מגפת הקורונה.

נתונים:

- 72% מהעסקים הערבים מדווחים על קשיים לגייס הון (לעומת 35% מהעסקים היהודים). כלומר קיימים חסמים מובנים במנגנון גם ללא קשר לקורונה, חסמים המועצמים בתקופה זו.
- רק 10% מהעסקים בישראל הם בבעלות ערבים.
- כמעט 96% מהעסקים שבבעלות ערבים הם עסקים קטנים (עד 20 עובדים), ו-71% הם עסקים זעירים (עד 4 עובדים). עסקים אשר קיים חשש חמור לשרידותם בעקבות המגפה.
- 66% מהמועסקים הערבים מועסקים בעסקים קטנים. כלומר סגירת העסקים תביא לעלייה משמעותית בשיעור האבטלה.
- 54% מהעסקים הערבים הם עסקים שהמחזור העסקי שלהם לא עולה על חצי מליון ₪ לשנה. לכן בעלי סיכוי גבוה להיסגר בעקבות המגפה.

השפעות המצב הנוכחי:

- סגירת עסקים בבעלות ערבים, ובפרט עסקים הנמצאים ביישובים ערבים, מביאה לצמצום מקורות ההכנסה של בעליהם, לעלייה בשיעור האבטלה בחברה הערבית, ומגבירה את תלותה של החברה הערבית בקצבאות ושירותי רווחה.
- סגירת עסקים בבעלות ערבים, הנמצאים ביישובים ערבים מקטינה את נפח ההכנסות של הרשויות המקומיות הערביות (למשל, מארנונה עסקית), ומגבירה את התלות הפיננסית של רשויות קטנות בערים המטרופוליניות, ובמדינה.
- קושי בקבלת אשראי מניע תופעה של גביית חובות תוך שימוש באיומים וסחיטת דמי חסות ויש לה קשר נכבד לאלימות בכלל, ולאלימות בחברה הערבית בפרט.

החסמים לאשראי בחברה הערבית:

חסמי קריטריונים:

- העדר בטוחות, או בטוחות פחות "טובות", בין היתר בשל בעיית רישום המקרקעין ביישובים הערביים.

- התנהלות הבנקים -דרישת ביטחונות גבוהים כתוצאה מאפליה סטטיסטית: עסקים קטנים בבעלות ערבים נחשבים עסקים בסיכון גבוה (נתפסים כבעלי קשיים בהחזר הלוואות עקב רווחיות נמוכה של העסק, השענות על עסקאות מזדמנות ולא ארוכות טווח), בתקופת קורונה מאפיינים אלה הופכים את העסקים הקטנים בחברה הערבית לפגיעים במיוחד.
- קושי בעמידה בתנאי החזר קיימים וצורך להסדרי תשלום גמישים ומותאמים.

חסמי נגישות:

- חוסר אוריינות כלכלית של בעלי עסקים – רתיעה של בעלי עסקים קטנים מלבקש מימון בשל חוסר ידע, והסתמכות על מימון עצמי.
- חוסר אוריינות דיגיטלית – קיימים פערי ידע ומיומנויות כלליים בכל הנוגע לשימוש בכלים דיגיטליים. בנוסף לכך, קיימות בעיות הנובעות מהעדר תשתיות או תשתיות גרועות ביישובים הערביים, שמותירים חלק לא מבוטל מבעלי העסקים הקטנים הערבים ללא אפשרות לבצע פעולות מול הבנקים. במצב זה, הפגיעה בתחבורה הציבורית, הגבלות התנועה, והבידוד הביתי מקשים באופן מיוחד על בעלי עסקים ערבים לנהל את עסקיהם מול סניפי הבנק.
- חוסר נגישות שפתית – במקרים רבים הכלים הדיגיטליים לביצוע התהליך אינם מוגשים לשפה הערבית ואינם מותאמים לתרבות הערבית. ההסתמכות על דיגיטציה ולא על מענה אנושי מגבירה עוד יותר את חשיבות הבהירות של השירות וההבנה של מבקש האשראי.
- העדר רישות וריחוק מהשווקים הגדולים – בעלי העסקים הערבים מתאפיינים בסדרי גודל פעילות קטנים, הפוגעים ביכולת חדירה לשווקים חדשים והתמודדות עם מונופולים.
- בעיות תשתית עסקית – בחברה הערבית קיימות בעיות תשתית עסקית חמורות, המתבטאות בין השאר בהעדר פיתוח אזורי תעשייה בישובים הערבים ובעיות תשתית המקשות על קיום העסק וגם על מתן אשראי לעסק כזה. (פחות מ- 3% שטחי אזורי התעשייה נמצאים בישובים ערבים, ועוד כ- 4% באזורים משותפים).

התייחסות והמלצות בנוגע לתוכנית הסיוע למגזר העסקי – בסך 41 מליארד ש"ח

להלן נתייחס למספר מרכיבים בתוכנית הכלכלית, כפי שפורסמו עד כה, המתייחסים לסיוע לעסקים.

1. קרן הלוואות בערבות מדינה תחת החשכל במשרד האוצר

נפתחה קרן יעודית להלוואות בערבות מדינה לסיוע בקושי התזרימי שנוצר בעקבות התפשטות נגיף הקורונה והשפעותיה. גובה הקרן עומד על 8 מליארד ש"ח. מן התקשורת עולה כי לקרן

הוגשו עד כה כ- 3000 בקשות. לא ברור כמה מהבקשות וכמה מהאישורים הם של בעלי עסקים מהחברה הערבית.

המלצת סיכוי :

- אנו ממליצים לבקש מהחשב הכללי מידע לגבי כמות הבקשות וסכומי ההלוואות שניתנו לבעלי עסקים, לפי חתך אוכלוסיה או ישובים.
- נוכח מצוקת האשראי המיוחדת בחברה הערבית, אנו ממליצים לקבוע הקצאה ייעודית של הלוואות בערבות מדינה בקרן זו לעסקים בבעלות ערבים – בגובה של 15% מסכומי ההלוואות.
- אנו ממליצים להגמיש את הקריטריונים, ככל שידרש, לצורך עמידה ביעד ה"ל" (15%). לאור החסמים הכלליים של אשראי בחברה הערבית, והחסמים הנובעים ממשבר הקורונה בפרט, אנו ממליצים להקל בקריטריונים למתן הלוואה בערבות המדינה לבעלי עסקים מהחברה הערבית ולהתאימם ליכולת שלהם לעמוד בהחזרי ההלוואות. ניתן לעשות זאת גם תוך התניית מתן ההלוואה בקבלת שירותי יעוץ וליווי שוטפים ע"י סניפי מעוף למשל.
- כך למשל, אנו ממליצים להתעלם מההגבלות או העיקולים שהוטלו על חשבונות בעלי עסק לפני 2017, ולהתבסס רק על ההסטוריה הפיננסית של העסק בשלוש השנים האחרונות. כמו כן, מומלץ לצמצם את הדרישה לביטחונות ולהסתפק בשעבוד הציוד של בית העסק.
- יש להנגיש את הגשת הבקשות לקרן גם לאוכלוסיה הערבית, ובכלל זה מתן אפשרות למילוי טפסים באופן מקוון בשפה הערבית, ומתן תמיכה טלפונית בערבית למילוי כזה, על מנת להתגבר על פער האוריינות הדיגיטלי הקיים בחברה הערבית.

2. מענק לעצמאים/בעלי עסקים קטנים

המדובר במענק לעצמאים/בעלי עסקים קטנים בגובה של עד 6000 ש"ח (לחודש מרץ) ועד 8000 ש"ח (לחודש אפריל), לבעלי עסקים שהכנסותיהם ירדו בעקבות משבר הקורונה. הבקשה אמורה להתבצע באתר רשות המסים.

המלצת סיכוי : הנגשת הליך הגשת הבקשות גם בערבית.

3. הקמת קרנות השקעה משותפות לממשלה ולגופים מוסדיים המיועדות לטפל באשראי חוץ

בנקאי של חברות ישראליות בסך של 4.5 מיליארד ש"ח

המלצת סיכוי : יש להבטיח כי צרכי החברה הערבית יובטחו במסגרת קרנות אלה, הן ע"י שיתוף הנהגת הציבור הערבי, והמומחים מטעמה, בתהליך מיפוי הצרכים וגיבוש הקריטריונים לחלוקת האשראי במסגרת הקרנות, והן ע"י קביעת מכסות לעסקים ערבים כשיעורם באוכלוסיה, או בכל דרך אחרת.

4. מסלולי סיוע של משרד הכלכלה בסך של 700 אש"ח

המלצת סיכוי: יש להבטיח כי צרכי החברה הערבית יובטחו במסגרת מסלולים אלה, בין בדרך של מכסות, בין בדרך של קביעת מסלולים יעודים לחברה הערבית, ובין בדרך אחרת. כמו כן, יש להבטיח כי הפעלת פתרון זה תתבצע לאחר קיום תהליך התייעצות עם הנהגת הציבור הערבי, ובירור צרכים של החברה הערבית.

חלק ב' - התייחסות סיכוי להיבטים המתייחסים לאוכלוסית השכירים:

1. דמי אבטלה - יש להבטיח כי כל האוכלוסיות המוחלשות שפרנסתם נפגעה כתוצאה ממשבר הקורונה יקבלו מענה הולם וראוי במסגרת התכנית. כך למשל, יש לוודא כי אוכלוסיות מוחלשות (למשל עובדי חברות כ"א) שלא הוצאו לחל"ת נוכח תנאי העסקתם (היותם עובדים לא קבועים), ומצד שני, לא משתכרים נוכח משבר הקורונה יוכלו לממש את זכאותם לדמי אבטלה, או להכניס אותם למעגל מקבלי המענקים.
2. מענק לבני 67+ - יש להבטיח כי ניתן יהיה להגיש את הבקשה למענק טלפונית גם ע"י דוברי ערבית למוקדנים דוברי ערבית.
3. תוכנית הכשרות - יש להבטיח כי ההכשרות שיבוצעו לעובדים שנפלטו משוק העבודה נוכח משבר הקורונה יבוצעו גם בחברה הערבית ויותאמו לצרכים של חברה זו.
4. תשלומי מס הכנסה שלילי - יש לבצע העברת מענק העבודה (מס הכנסה שלילי) באופן אוטומטי, ללא תלות בבקשה מטעם הזכאי למענק.

כאמור לעיל, פרטי התוכנית הכלכלית בעקבות משבר הקורונה טרם פורטו ופורסמו במלואם. לפיכך, המדובר בהתייחסות ראשונית בלבד, המסתמכת על החלקים שכן פורסמו, ועל פי דיווחים בתקשורת.

כאמור, עוד בטרם גיבוש סופי של התוכנית ויישומה, יש מקום לשתף את הנהגת הציבור הערבי והמומחים מטעמה בתהליך מיפוי הצרכים וגיבוש הקריטריונים. הציבור הערבי אשר פגיע מבחינה כלכלית גם בימי שגרה, נפגע בצורה חמורה יותר בימי משבר הקורונה, ועל כן יש מקום לגבש תוכנית אשר תסייע גם לציבור זה.

יוספה מרגולין-ולנסי

רכזת מדיניות תעסוקה במגזר הפרטי

המחלקה למדיניות שיווינות

